

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

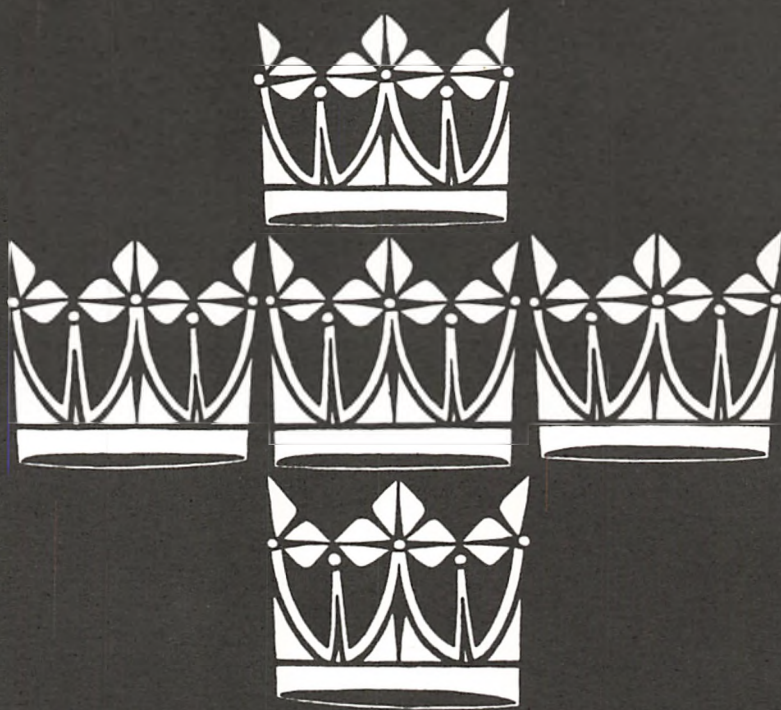
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Magnus Olsson

Sjöblad, lindblad eller hjärta?393

Clara Nevéus

Heraldik och politik. Exemplet Carta Marina412

Håkon A. Andersen og Terje T.V. Bratberg

En våpenprydet kiste i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum,
Trondheim421

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Nordisk publiceringsnævn for
humanistiske tidsskrifter.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resume på engelsk, tysk eller fransk.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrektoren foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvungende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatterens navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Artikler modtages helst på diskette sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Disketten bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddelinger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. Noterne følger samlet sidst efter teksten. Diskette leveres som WP 5.1, ASCII-format eller MacWrite.

Sjöblad, lindblad eller hjärta?

Av Magnus Olsson

Inledning

Utgångspunkten för undersökningen är en fråga i Achens stimulerande bok *Heraldikens femten glæder*. Han skriver där att det inte verkar finnas någon förklaring till att "de blade, lindeblade eller »søblade«, som det nærmest vrimler med i skandinavisk, tysk og nederlandsk heraldik, er totalt ukendt på de Britiske Øer, i Frankrig og i Sydeuropa".¹

Achens fråga är alltså varför motivets geografiska utbredning ser ut som den gör. En annan fråga är vilket det ursprungliga motivet är, för det är ju välbekant att det förekom olika utformningar. Undersökningen visar att det första problemet faktiskt redan har lösts, men inom ett annat forskningsfält. Lösningen på Achens fråga är intimt förbunden med frågan om ursprungsmotivet.

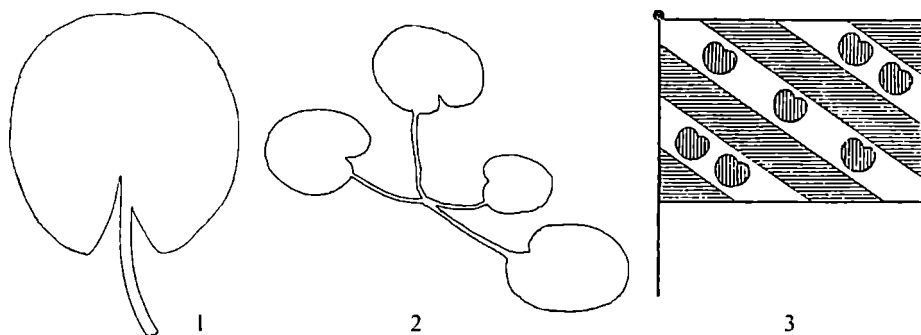
Sjöblad, hjärta och lindblad

Den vapengrupp som behandlas i uppsatsen förekommer som sagt i stor omfattning i ett geografiskt sammanhängande område bestående av flera länder men de exempel som jag i första hand tar upp är av praktiska skäl från Sverige. Först tänker jag nämna de två kanske mest kända fallen – nämligen de figurer i den frisiska flaggan respektive det gamla danska kungavapnet som har karakteriserats som just sjöblad. Det ursprungliga danska kungavapnet lever f.ö. kvar som riksvapen (och som ett fält i det nuvarande kungavapnet).

Den frisiska national- och provinsflaggan har medeltida anor – den bygger på frisernas gamla vapen. Fogd Pedersen beskriver den som "I blått tre vita balkar, belagda med »sjöblad«" och med citations-tecknen menar han väl antingen att motivet egentligen är ett annat eller att den traditionella beteckningen inte är riktigt lämplig (jfr Achen ovan). I *Flags of the World* omtalas figurerna entydigt som sjöblad: "The red shapes on the white bands represent the leaves of the *plompe*, a water plant".² För jämförelsens skull ger jag i Ill. 1 blad av vit näckros (*Nymphaea alba*), den betydligt mindre växten dyblad (*Hydrocharis morsus-ranae*) och den frisiska flaggan.

Bortsett från den företrädesvis i Syd-europa existerande sjögull³ är de två växterna vad bladformens likhet med det heraldiska motivet beträffar de främsta kandidaterna till att stå bakom benämningen sjöblad. Dybladet motsvarar faktiskt vapenbilden minst lika väl (styrkeförhållandet skiftar beroende på det givna vapnet) och förekommer liksom näckrosen i stillastående vatten – t.ex. (lämpligt nog i sammanhanget) parksjöar.

En annan möjlighet är att motiven går tillbaka på hjärtsymbolen. Det danska medeltida kungavapnet innehåller ett antal strödda figurer som kallas hjärtan. Kungavapnet (nu som sagt bara riksvapen) visas i Ill. 2 tillsammans med olika versioner av hjärtsymbolen som en illustration till resonemanget.

Ill. 1. Från dexter till sinister: 1) blad av vit näckros, 2) blad av dyblad och 3) den frisiska flaggan.
From dexter to sinister: leaf of white water-lily, leaf of frogbit, and the Frisian national and provincial flag. - Efter Ivar Elvers: *Vår flora i färg* [1: Fancrogamer]. Stockholm (Almqvist & Wiksell) 1968, ill. 194 respektive ill. 24, samt Christian Fogd Pedersen: *Flaggor i färg*. Stockholm (Almqvist & Wiksell) 1973, s. 150.

Enligt Achen uppfattades de inströdda figurerna i kungavapnet å andra sidan tidigare som sjöblad: "Det danske kongevåbens tre blå løver var fra første færd omgivet af en mængde bladlignende figurer, der i ubestemt antal var strøet i skjoldets gule felt. Muligvis skulle de forestille blade, det var i alle fald hvad man kaldte dem, »søblade»".⁵ Gillingstam skriver att vapenfiguren sjöblad först kan beläggas i ett sigill för kung Knut VI av Danmark (†1202).⁶ Achen menar att särskilda orsaker ledde fram till en ändrad uppfattning om vapenbildens innebörd: "De var røde, og måske af den grund og tillige ud fra deres hjertcagtige form, begyndte man på et tidspunkt at kalde søbladene for »hjerter». Med denne nye gløse ændrede våbenet karakter. Kongevåbenets »hjerter» blev en overgang en næsten fast bestanddel af de kongelige mæstressers våbener".⁷ Enligt Wendland rör det sig istället om hjärtan – "Die Herzen, die man nicht ganz selten, aber falsch Rosenblätter genannt hat" (en tolkning av de strödda figurerna som ro-

senblad har alltså förekommit).⁸ Han yttrar sig visserligen om hertigarna av Lüneburgs vapen, men som han påpekar är det vapnets hjärtan övertagna från det danska kungavapnet." I ett av fälten i t.ex. de welfiska kungarna av Hannovers vapen finns ett stående blått lejon utan krona i gult fält med röda hjärtan. Lejonet är belagt redan i Henrik Lejonets sigill 1154 och förekommer på sonen kejsar Otto IV:s mynt, liksom i sonen Vilhelms sigill. Det är uppenbarligen på grund av att Valdemar I av Danmarks dotter Helena genom sitt gifte med Henrik Lejonets son Vilhelm blev stammoder till de senare welferna, som de omstridda figurerna – till slut i welfernas fall tolkade som hjärtan – kommit till användning i detta furstehus. En annan dotter till Valdemar I var Rikissa, som var gift med kung Erik Knutsson av Sverige. Deras son, kung Erik Låse och Halte, för i ett kontrasigill från 1224 tre krönta leoparder, dock utan hjärtan.⁹ Kanske som en följd av sitt giftermål med den senares syster Ingeborg dekorerar Birger Jarl tidvis

Ill. 2. Från dexter till sinister: Danmarks medeltida kungavapen; Hjärtasymbolen i fyra versioner. *From dexter to sinister: The royal Danish coat-of-arms in the middle age, still used as national coat-of-arms (also in use as part of the royal coat-of-arm); The heart symbol in four versions.* - Efter teckning i Gustav A. Seyler: Wappen der Deutschen (sic!) Souveraine und Lande. [= Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen I. 1. II]. Nürnberg (Verlag von Bauer und Raspe) 1909, Taf. 28: 3. Övriga teckningar efter Carl G. Liungman: Symboler – västerländska ideogram [De icke-ikoniska västerländska grafernas semiotik]. (Alkbaran Förlag AB) 1990, s. 231; efter Anders Olsson: Hjärtans goda bakverk. (dekoration på påse för KäKå AB, Lomma); och efter David Wittlock: [Kärlek är kul] (reklam för studentföreningen Kalmar nation, Lund, i Telefonboken 96/97, på olika sidor och med skiftande text).

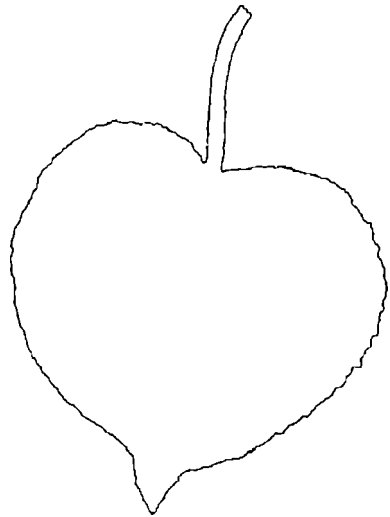
sin sköld med hjärtan – men rosor förekom också.¹¹ Det kan röra sig om en särskiljning gentemot t.ex. brorsonen Magnus Bengtsson.¹² Som kung förde Valdemar Birgersson (son till prinsessan Ingeborg och Birger Jarl) samma vapen som de danska kungarna, sannolikt i andra tinkturer, medan han efter sitt fall utslöt vapnets kronor och hjärtan.¹³ Hohenlohe-Waldenburg skriver att "Auf dem Revers des merkwürdigen Doppelsiegels des Grafen Albrecht von Orlamünde v. J. 1224 [...] ist das ganze Siegelfeld mit Lindenblättern (oder Herzen?) besät".¹⁴ Albrekt av Orlamünde, riksföreståndare i Danmark 1223-

1225, var son till Valdemar I:s dotter Sofie och medhjälpare åt sin morbror Valdemar II Sejr. Albrekts hjärtan (eller vad de nu var) har uppenbarligen också sitt ursprung i det danska kungavapnet. Också den ovan nämnde kung Knut VI var ett av Valdemar I:s barn och med Valdemar I är vi framme vid den äldsta heraldiken, c:a 1150.

Osäkerheten om motivets betydelse är stor – inte bara på så sätt att sådana figurer i två olika vapen kan hänföras till vars en innebörd, utan också genom att innebörden i en enskild figur kan vara svår att avgöra. Gillingstam skriver om vapenfiguren i Knut VI av Danmarks ovan nämnda sigill

att "om den där och på den tiden åsyftade lindblad el. s. [= sjöblad] är osäkert"¹⁵. Trætteberg skriver att motivet är mera sparsamt representerat i Norge än i Danmark, Tyskland och Sverige, men att figurerna i åtskilliga av de norska sigillerna kan tolkas som "enten hjerter (?), s. [= sjöblad] el. andre blad"¹⁶. Raneke beskriver skölden för Krabbe (af Halland) som "hjärta (fallande blad)"¹⁷, den för (Siöblad) som "blad (sjöblad) balkvis"¹⁸ och ett tredje vapen som "blad (hjärta) balkvis fallande"¹⁹. Det är slående att små förändringar i vapnens utseende lätt kan leda till att innebörden ändras. Det bör vara en av förklaringarna till den osäkerhet som råder. Hjärta, lindblad och sjöblad är också formmässigt näraliggande figurer. Bladet av skogslind (*Tilia cordata*) i Ill. 3 kan jämföras med sjöväxtbladen i Ill. 1 och det klassiska hjärtat i Ill. 2.

Frågan om ursprunget till vapenbilden – eller bättre gruppen av likartade vapenbilder – som undersöks verkar alltså vara svår att besvara utifrån källmaterialet. Achens i inledningen nämnda uttalande²⁰ tillsammans med Wendlands påstående visar att det finns minst tre möjliga källor till vapenkomplexet, men uppenbarligen har man i analyserna företrädesvis stannat för antingen sjöbladet eller lindbladet som ursprungsmotiv. Gritzer menar att på tyskt område har lindblad ofta felaktigt klassificerats som sjöblad.²¹ Gert Oswald skriver däremot att sjöbladet är "[das] in seiner ursprünglichen und eigentlichen Gestalt dem Lindenblatt ähnliches Blatt der Wasserlilie".²² Raneke väljer att

Ill. 3. Blad av skogslind.
Leaf of small-leaved lime. - Efter Ivar Elvers: *Vår flora i färg* [1: Fanerogamer]. Stockholm (Almqvist & Wiksell) 1968, ill. 377.

sortera in de likartade figurerna under beteckningen "sjöblad" i första hand (förekomsten av kvist verkar vara avgörande för inplacering under etiketten "blad").²³ En övergång till en annan innebörd finns hur som helst belagd i båda riktningarna. Raneke visar att en utveckling ifråga om vapenföringen skett i Sten Lalassons ätt från (lind)blad till sjöblad, medan utvecklingen gått åt andra hållet i ätten Ribbing.²⁴ Gillingstam och Trætteberg tycks luta mot att sjöbladet ligger bakom figuren med de många olika skepnaderna.²⁵ Gillingstam skriver att beteckningen sjöblad finns belagd i Norden redan 1306 (i en beskrivning av greve Jakob av Hallands sigill) och nämner ett uttalande av riksföreståndaren Sten Sture d.ä. (Sturc, sjöbladsätten) år 1495,

Ill. 4. Sten Sture d.ä:s vapentavla i Storkyrkan, Stockholm.

The armorial table for the Swedish regent Sten Sture the elder in Storkyrkan, Stockholm. - Efter Jan Svanberg: *Sankt Görans och draken*. Stockholm (Tidens förlag) 1993, s. 50. Foto: Anders Qvarnström.

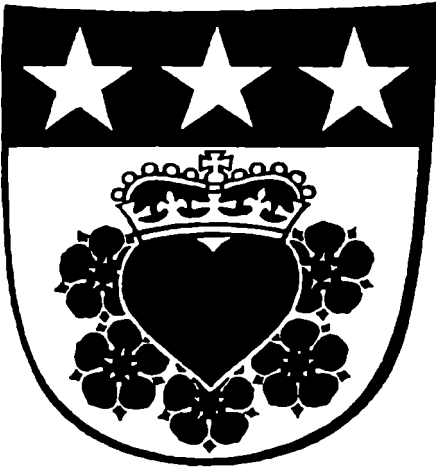
där han talar om sin sköld med tre sjöblad.²⁶ Hohenlohe-Waldenburg hänvisar till Sten Stures uttalande som auktoritativt, men vapnet (eller tolkningen av det) kan ju ha genomgått en förändring.²⁷ Hohenlohe-Waldenburg tycker f.ö. att de tre figurerna i Sten Sture d.ä.:s vapen liknar hjärtan.²⁸ Enligt Hans Gillingstam är sjöbladet ett "näckrosblad, i heraldiken oftast hjärtformigt med en djup, emellanåt klöverbladformad inskärning vid den punkt från vilken bladstjälken skulle utgå".²⁹

von Tilenau avvisar helt tolkningen av vapenfiguren som blad (särskilt som sjöblad), bl.a. med motiveringen att den inte liknar näckrosblad särskilt mycket och saknar stjälk.³⁰ Warnecke tillbakavisar von Tilenaus påstående med argumentet att de mest olikartade utformningar förekommer och hänvisar också till att en näckros förekommer i anslutning till familjen von Seebottendorfs vapen (tydligt vid hjälmen).³¹ Vidare menar von Tilenau att det t.ex. inte i samband med familjen von Seebach är fråga om ett talande vapen – familjen heter inte von Seebblatt. Warnecke hävdar däremot att ett talande vapen inte behöver stämma i varje led med vapenbilden (som t.ex. vapnet för Henneberg gör: en höna på en bergstopp). Förutom familjerna von Seebach och von Seebottendorf pekar han på von Seestedt, Segeberg och den bayerska familjen von Gumpfenberg (Gumpc betyder tydligen "liten sjö" på bayersk dialekt). von Tilenaus argument om talande vapen får förmodligen tillmätas en viss vikt, men bör inte vara utslagsgivande. Att Warneckes åsikt i namnfrågan inte – även om han har rätt i sak – innebär att sjöbladet bör anses vara ursprungsmotivet tycks följa av Hohenlohe-Waldenburgs uppsats. Han skriver om det "theil-

weise redendes" sigill som staden Lindau för – ett stort lindträd med två fåglar.³² Han menar att, om än mer sällsynt, "die sogenannten „Seeblätter" vorkommen", men att de "Manchmal" har uppkommit ur lindblad.³³ Vidare säger han att hjärtan ofta från början varit lindblad, men att tydliga hjärtan finns (om än som sagt sällan) – så i vapnen för Herzlieb och Hertwig, där vapnen är delvis talande.³⁴ Han hänvisar till Hans Seeburgers vapen från 1570 som innehållande utpräglade lindblad, men påpekar att namnet tyder på sjöblad.³⁵ Argumentet om talande vapen kan inte anses avgöra frågan, därför att namnet också kan härröra från vapnet – så är fallet med t.ex. den svenska adelsätten Bielke, som för två gyllene bjälkar i blått fält. Namnet tillkom visserligen som en del av en allmän process varigenom den svenska adeln generellt fick familjenamn, men att namnet tagits från ett – kanske missuppfattat – vapen i stället för tvärtom kan ju ha hänt även på tysk botten.

Att hjärtat är en ursprunglig vapenbild framgår av att den finns belagd i en familj som inte kommer från Norden, Tyskland eller Nederländerna, nämligen Douglas (Ill. 5). En förklaring till förekomsten av hjärtat i vapnet ger Kälde efter Scott-Giles.³⁶ Den bygger på berättelsen att den skotske kungen Robert I Bruces hjärta anförtroddes åt Sir James Douglas och att ett rött hjärta (senare krönt) därför tillfördes Douglasarnas ursprungliga vapen. Söderberg anger att det finns motstridiga uppgifter om Sir James Douglas uppdrag – enligt en källa skulle han föra hjärtat i strid mot saracenerna, enligt en annan till Heliga Graven i Jerusalem.³⁷

Gränserna mellan sjöblad, lindblad och hjärta är svårdragna, utvecklingsgången svårutredbar och för att säkert avgöra

Ill. 5. Vapen för den svenske greven Archibald Douglas (här utan rangkrona).
Coat-of-arms for the Swedish count Archibald Douglas (here without a count's crown). - Efter teckning i Bengt Olof Kälde: Alliansvapen Douglas-Habsburg. - Heraldisk Tidsskrift 7 (nr 67, Marts 1993), s. 330.

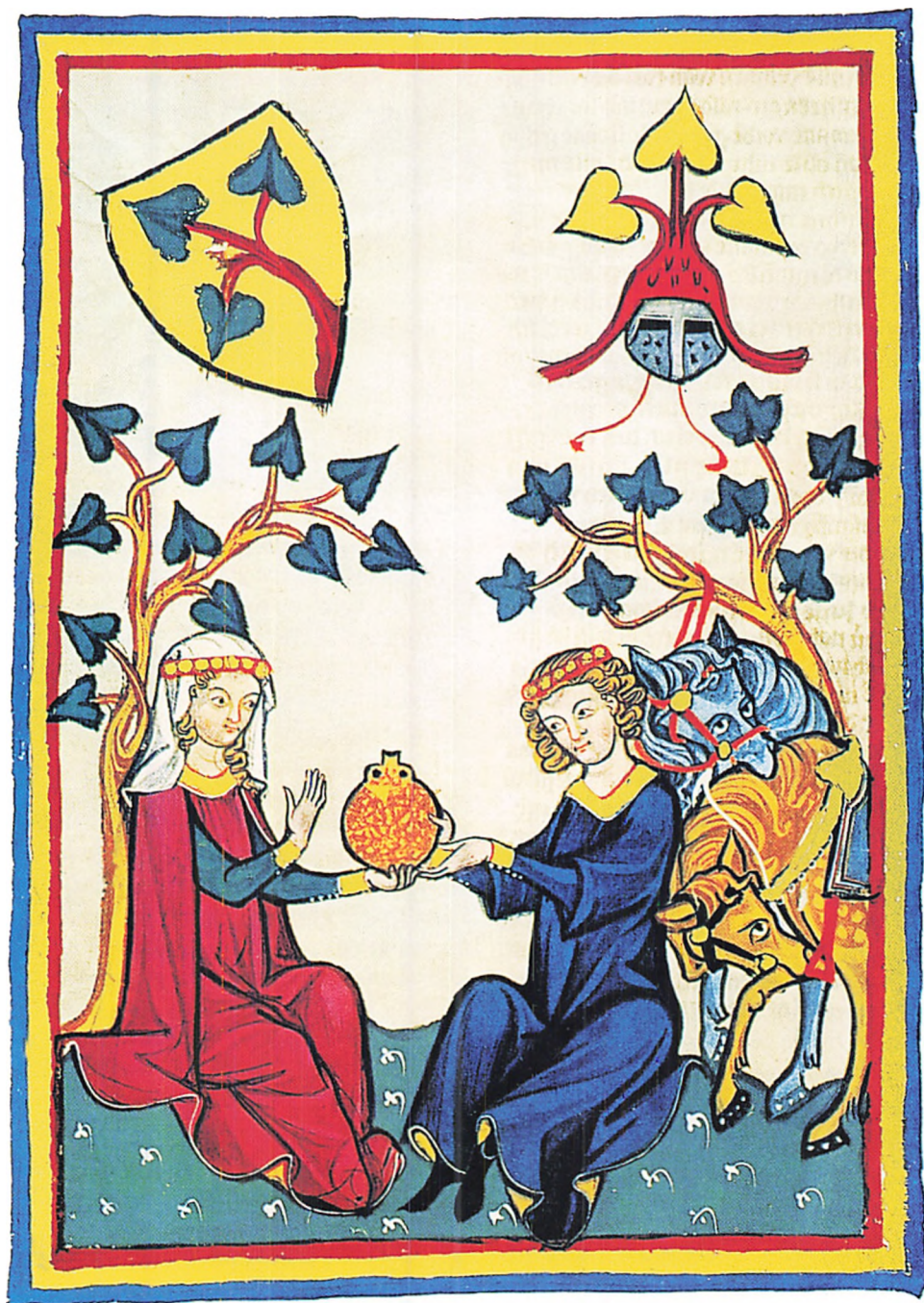
frågan om det ursprungliga motivet i åtminstone flertalet fall måste ett annat forskningsfält beträdas.

Lindmotivet i folkvisan

I en lärd och underhållande bok om den skandinaviska folkvisan belyser Gustaf Fredén i ett kapitel lindmotivet i framför allt svensk balladdiktning.³⁸ Han refererar³⁹ till ett uttalande av Arbo Høeg⁴⁰ att linden är den nordiska folkvisans populäraste träd och förekommer flest gånger. (Jag använder här termerna ballad och folkvisa synonymt – Ambjörnsson betonar genrens karaktär av muntlig dikt och det nära beroendet av en social bakgrund som kan skönjas.)⁴¹ Arbo Høeg menar ”at liksom når det gjaldt lilje og rose var det ofte en litt. klisjé”⁴² och Fredén tillfogar att till intrycket av kliché bidrar att bilden ofta kom-

mer som en innehållstom utsmyckning i omkvädet, utan samband med resten av texten.⁴³ Fredén tar sedan steget över till folkvisetraditionen i övriga Europa. En variation i vilket träd som gynnas i visorna framträder – och ett geografiskt mönster kommer till synes. I Nordfrankrike låter Valter av Châtillon de älskandes möten i det fria utspela sig i skydd av almens stora lövverk. I norra Spanien låter ”juglaren [...] både dans och kärleksmöte äga rum under ett blommande hasselträd”, medan ett olivträd figurerar som fond i Romanen om Rossen, som tillkom på sydfransk botten.⁴⁴ Fredén noterar ett samband mellan valet av trädslag och ”den verklighet som poetens egen hembygd utgör”.⁴⁵ Han tillägger att linden är det vanliga trädslaget i visan inte bara i Norden utan ”också i Holland och i Tyskland”.⁴⁶ Det är värt att stanna upp vid den iakttagelsen, eftersom samma geografiska inskränkning finns för bladmotivet i sina olika varianter. Det är en omständighet som det inte går att blunda för. Också tidsmässig och social närhet finns. Breitholtz anger 1200-talets danska adelsmiljö som platsen för balladens uppdykande i Norden och menar att genren blomstrade som mest i vår del av Europa under 1300-talet.⁴⁷ Han skriver att visorna visserligen inte skapades av adelsmän och deras fruar men att de var målgruppen. Först långt senare sprids visorna till de lägre stånden. Som vi sett förekommer både lindblad och sjöblad redan på 1300-talet i stort antal som vapenmotiv och den sociala miljön är också här adeln. Likheterna i både geografiskt, tidligt och socialt avseende borgar förstås för att det rör sig om samma orsak i båda fallen.

Nu finns det en förklaring till varför linden har en så framskjuten plats i vissa län-

ders folkvisor. Ambjörnsson meddelar den i en parentes och hans förklaring återges här: "(I en stimulerande studie [...] har Gustaf Fredén visat att lindmotivet begränsar sig till nordiska och tyska folkvisor. Det är inte oviktigt att i det sammanhanget notera att lövängskulturen med sin lövtäktsodling visar en liknande begränsning. Alltså: som natur fanns förstås linden över större delen av Europa, som kultur endast i de områden där den blir till dikt.)".⁴⁸ Man får väl anta att lövängskulturen med sin tonvikt på boskapsskötsel, där träden hamlades för att ge bra basfoder åt djuren, sträckte sig till holländsk mark. Fredén räknar ju Nederländerna till det område där lindmotivet dyker upp i folkvisan. Det är troligt att Ambjörnsson syftar på Nederländerna också – det (eller rättare sagt dess föregångare) ingick ju då i Tyskromerska riket.

I det kontinentalgermanska området liksom i Skandinavien förekommer linden som vapenbild. De direkta orsakerna till valet av linden som motiv skiftade. Ärkebiskop Birger Gunnarsson valde det uppenbarligen för att hans far var klockare i Lindbergs socken i Norra Halland. Att så var fallet anger uttryckligen Arild Huitfeldt som berättar om en fejd mellan ärkebiskopen och riksrådet Henrik Krummedige (återberättad av Achen)⁴⁹. Sedan länge hade Krummedigarna fört en lind och herr Henrik gick till angrepp mot – som han menade – ärkebiskopens tilltag att tillskansa sig en adlig ätts vapen. Men Birger blev inte svaret skyldig utan gav en lång utläggning om sina

skäl att anta vapnet. Han visade samtidigt att hans lind i många avseenden skilde sig från ätten Krummediges vapenbild. Det framgår närmare av följande citat från Huitfeldts kyrkliga historia. "Denne min Lind / siger hand / seer vel huer / at vere langt anderledis / end de Krummedigers Lind / som skillis fra min / baade paa Rod oc Bladenis tal / oc haffuer icke heller saadan Bemerkelse hos sig eller Tegn / som min Lind." Och det sägs att kungen och hela rådet lovordade Birgers tal så att "ingen effter den Dag torde obenbarlig bagtale eller bespote hans Lind".⁵⁰ Här (omkring 1500) är väl lindens forma betydelse glömd, men berättelsen leder tanken till den stora mängd ortnamn som innehåller elementet *lind*. F.ö. är *Lindberg* det vanligaste efternamnet i Sverige näst efter en lång rad av son-namn.⁵¹ Vad som förenar är förstås anknytningen till linden, primärt eller sekundärt.

Det återstår att förklara varför lindbladet kommit till långt större användning i heraldiken än lindträdet. Lindbladet får förstås tänkas som en heraldisk förkortning och förfaringssättet är på så vis i enlighet med heraldikens lagar. Lindbladet är enklare att teckna och det är lättare att särskilt på långt håll skilja det från andra blad än att skilja bilden av ett lindträd från bilden av ett annat träd. De omständigheterna är tillämpliga också ifråga om andra fall av förkortning. Vidare var bladen ju den viktiga foderdelen på trädet (de mindre kvistarna blev bränne). Det kan alltså finnas många samverkande förklaringar.

III. 6. Minnesångaren Günther von dem Vorste (troligen första hälften av 1200-talet) med dam vid lindträd och med lindblad i vapnet och som hjälmprydnad.

The minnesinger Günther von dem Vorste (probably first half of the 13th century) with lady by lime-tree and with lime-tree leaves in his coat-of-arms and as crest. - Efter Dichter des Mittelalters in Thüringen: 15 Miniaturen des Großen Heidelberger Liederhandschrift. 1984, ill. 9.

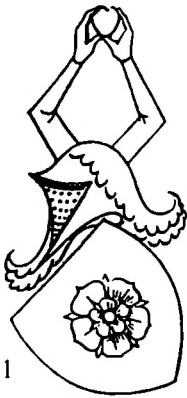
Lindens kulturella betydelse under högmedeltiden bör alltså vara anledningen till att den blev ett uppskattat, varierat motiv i heraldiken (som träd eller blad), likaväl som i folkvisan och namngivningen. Det betyder inte att en klassifikation av figurer med lindbladsursprung som sjöblad med nödvändighet är felaktig. En vapenbild kan ändras med tiden och blir egentligen redan med en ny tolkning en annan bild. Blasoneringen ligger ju till grund för vapnet, har företrädare framför den konkreta bilden. Variationerna inom samma släkts vapenföring har påpekats som ett ytterligare problem för en fullt konsekvent klassificering. I nästa avsnitt tänker jag ge svar på frågan varför motivet växlar så starkt.

Lind, lilja och ros

Också rosen och liljan är vanliga inslag i folkvisan. Här är förklaringen väl snarast deras väldoft och tilltalande utseende, inte någon nyttoaspekt. En social funktion fyllde förstås också de här växterna i stor utsträckning. Det gäller särskilt med avseende på kärleken – under den grönskande linden sker t.ex. ofta kärleksmötena mellan balladernas älskande par. Några exempel på lindmotivet från tre språkområden: "Under der linden / an der heide, / då unser zweier bette was, / då mugt ir vinden / schöne beide / gebrochen bluomen unde gras."³²; "Paa Lindholms Bjærrig der stander en Lind, den bugner til Jorden med Blade: Herr Eskild har lokket hend' lidel Kirstin, sig selv til stor Angest og Vaade."³³; "För linden han dammar uti lunden!"³⁴. Exempel med rosor och liljor: "Och jag hafver varit i Rosengård / Och plockat så många Rosor små."³⁵; "Två rosor och adelig blommar"³⁶; "Jagh är alth

som en lithen fughel, / som seter på Ielic quisthe,"³⁷; "Hvem bryter löfven af liljetrød?"³⁸. Ros och lind förekommer någon gång tillsammans: "Och Jungfrun hon gångar i rosendelund, / Der fick hon se ståndande så fager en Lind."³⁹. Vapenbilder med rosen och liljan förekommer som väntat flitigt i den nordiska heraldiken.⁴⁰ De mest berömda exemplen är väl den gamla norska Sudreimsätten med sin enda ros, och den genom gifte anknutna svensk-norska ätt som senare kom att kallas Tre rosor till Mörby. Det bör understrykas att ätternas ros vapen hade olika ursprung – deras utformning är inte heller identisk. En gren av Sudreimsätten fortlever f.ö. i Sverige under namnet Roos af Hjelmsäter (och därmed är ätten den äldsta dokumenterade i agnatiskt led kvarlevande nordiska slakten, utom möjligen en eller annan isländsk (alltså icke-adlig) släkt)⁴¹. Liljemotivet finns bl.a. i vapnen för ätten Boberg (ett sigill från 1219 – som visar en lilja mellan hjorthorn – är det äldsta belägget på släktvapen i Sverige),⁴² Vinstorpaättarna, Magnus Marinassons ätt och den danska ätten Juul. Sten Sture den äldre sade sig alltså föra sjöblad (se not 26 med tillhörande text). Hans vapen och de nämnda ros- och liljeätternas vapen i olika karakteristiska varianter visas i Ill. 7 och 8.

Man kan fråga sig varför de stiliserade rosorna och liljorna är fullt igenkännbara i en senare tid medan bladmotivet bytt betydelse – ibland mer än en gång och någon gång tillbaka till utgångspunkten. En förklaring är att lindbladet i sin stiliserade form förmodligen inte var tillräckligt karakteristiskt och att det nog redan vid en liten förändring, en förenkling eller utsmyckning (t.ex. genom brisering), lätt utsattes för en alltför kraftig

1

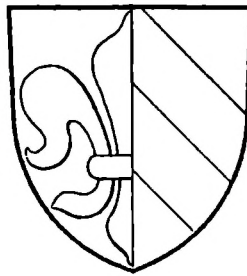
2

3

4a

4b

5

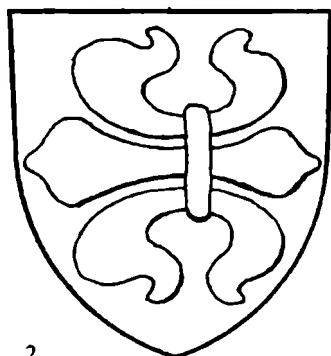
6

III. 7. Vapen för, från dexter till sinister, ovanifrån och ner: 1) Birgitta Ulfssdotter (Roos af Ervalla, en gren av Sudreims-ätten); 2) Johannes de Myrby (Tre rosor till Mörby); 3) Erik Boberg; 4) Örjan Karlsson (Vinstorpaätt); 5) Ingevald Magnusson (Magnus Marinassons ätt); 6) riksföreståndaren Sten Sture d.ä. (Sture, sjöbladsätten).

Coats-of-arms for, from dexter to sinister, from above and down: 1) Birgitta Ulfssdotter (Roos af Ervalla, a branch of the Sudreim family); 2) Johannes de Myrby (Tre rosor till Mörby); 3) Erik Boberg; 4) Örjan Karlsson (Vinstorpa family); 5) Ingevald Magnusson (Magnus Marinasson's family); 6) the Swedish regent Sten Sture the elder (Sture, the sea-leaf family). - Fotografierna: 2) 1299 u. d. Diplomatarium Suecanum 1260; 3) 1331 21/1 Diplomatarium Suecanum 2827; 4a) 1496 10/4; 5) 1323 15/7 Diplomatarium Suecanum 2411; 6) 1477 20/7. Teckningar efter: 1) Sören Abildgaard (levde 1718–91); via Jan Raneke: Svenska medeltidsvapen. Lund 1985, III, s. 144); 4b) Jan Raneke: Svenska medeltidsvapen. Lund (Doxa) 1982, II, s. 850.

1

2

III. 8. 1) Sigill för Esger Juul, ärkebiskop i Lund;
2) Vapnet i sigillet.

1) *Seal for Esger Juul, archbishop of Lund*; 2) *The coat-of-arms in the seal.* - Fotografiet: 1324 5/1 Diplomatarium Succanum 2439; Teckningen efter Jan Raneke: Svenska medeltidsvapen. Lund (Doxa) 1982, II, s. 470.

påfrestning. Motivet kunde då övergå i ett annat, särskilt som både hjärta och sjöblad (som alltså enligt mångas uppfattning betyder näckrosblad)⁶³ låg nära till hands. Liljan och rosen var däremot tydligare och kunde behålla sina respektive innebörder trots de förändringar som särskilt liljan utsattes för. Det är också möjligt att bladet med sin hela och lite enahanda yta lättare blev föremål för variationsvilja. Man kan tänka på seden att dekorera pepparkakshjärtan till julen som ett likartat fall. Eller varför inte damaskering, som är ett uttryck för samma strävan bort från den stora enahanda ytan. Som exempel på hur omformningar av motiven kunde utfalla visas i III. 9 två vapen med blad- respektive liljeursprung (rosen var sällan föremål för förändring).

Lindbladsvapnet (som det framstår för mig) är belagt för Karl Stensson (Sten Lallasons ätt) och det särpräglade liljevapnet tillhörde rikshövitsmannen Engelbrekt Engelbrektsson. Trots att liljevapnet är klart förändrat framstår ursprunget tydligt. Båda vapnen är mycket smakfulla; Karl Stenssons vapen är närmast barockt genom den tydligt framträdande liljeinskränningen – en liksom negativ bild inlagd i huvudmotivet.⁶⁴ Nästan likadana liljeinskränningar på blad finns belagda för Johan Hemmingsson och medlemmar av ätten Öra.⁶⁵ De andra varianterna av bladmotivet för medlemmar av Sten Lallasons ätt visas i III. 10.

Det framgår tydligt vilken stor betydelse en liten förändring får för vapenbildens innebörd och Raneke anger hur skiftande ättens vapen beskrivs i diplomatarierna: ”hjärta” [...] ”hjärtförmigt blad” [...] ”lilja inom ett hjärta” [...] ”ett hjärta eller sjöblad upp- o. nedvänt””.⁶⁶

Ill. 9. Vapen för Karl Stensson (Sten Lalassons ätt) och Engelbrekt.

Arms for (dexter to sinister): Karl Stensson (Sten Lalasson's family) and the Swedish national captain Engelbrekt Engelbrektsson. - Fotografierna: 1413 19/7 Svenskt diplomatarium 1757 respektive 1435 31/3. Teckningen efter Jan Raneke: Svenska medeltidsvapen II. Lund (Doxa) 1982, s. 486.

Sammanfattning och kommentar

Det får antas att den krets av vapenfigurer med medeltida anor och inbördes rätt likartad utformning som ofta kallas sjöblad åtminstone i huvudsak är av samma ursprung. Somliga forskare har menat att gruppen går tillbaka på det stiliserade lindbladet och den föreliggande undersökningen ger dem rätt. Motivkretsen förekommer i Skandinavien, Tyskland och Nederländerna. Utbredningsområdet är det samma för lindmotivet i folkvisorna. Heraldiken och balladdiktningen hade sin början ungefär samtidigt (heraldiken vid mitten av 1100-talet, balladen förmodligen lite senare) och var avsedd för det högsta sociala skiktet; och redan från början var folkvisans lindmotiv och den skiftningsbenägna heraldiska figuren en fast beståndsdel i respektive genre. Begränsningen till tid, rum och klass förenar de två motiven och ursprunget till den heraldiska motivgruppen bör alltså i varje fall i huvudsak vara lindbladet. Anledningen till lindmotivets geografiska begränsning är känd och ger på köpet förklaringen till den herald-

diska motivkretsens utbredning. De omtolkningar som vapenbilderna utsattes för beror antagligen på den mindre utpräglade karaktären hos det stiliserade motivet. Både hjärtsymbolen och den vita näckrosens blad liknar ju starkt lindbladet.

Undersökningen har visat att vinningar på ett vetenskapligt fält kan berika en annan disciplin. Det är en insikt som åtminstone tidvis varit vägledande på det matematisk-naturvetenskapliga området och nog borde kunna få en vidare tillämpning inom humaniora.

Tack

Cand. phil. Nils G. Bartholdy, arkivarie vid Rigsarkivet, har försett mig med viss nyttig information som bidragit till en nyansering av min ståndpunkt. Statsheraldiker och fil. d:r Clara Nevéus och biträdande statsheraldiker och fil. d:r Henrik Klackenborg har varit mina kontakter i samband med avfotograferingarna av sigill i Riksarkivet, som är utförda av fotograf Kurt Eriksson. Fil. d:r m.m. Jan Raneke har muntligen gett tillstånd till reproduktion.

III. 10. Vapen för (dexter till sinister): 1) Karl Olofsson, 2) Sten Lalasson (1390) och 3) den samme (1399) (båda männen tillhörde Sten Lalassons ätt).

Coats-of-arms for (dexter to sinister): 1) Karl Olofsson, 2) Sten Lalasson (1390) and 3) the same (1399) (both men belonged to Sten Lalasson's family). - Fotografier: 1408 23/6 Svenskt diplomatarium 980, 1390 31/5 Svenska riksarchivets pergamentsbref 2475, 1399 28/7 Svenska riksarchivets pergamentsbref 2996.

tion av valfria vapenåtergivningar från Svenska medeltidsvapen. Jag har erhållit pengar ur Fond för sigillhistorisk forskning vid Stockholms universitet, något som härmed tacksamt omnämns.

Noter

1. Sven Tito Achen: *Heraldikkens femten glæder*. København (G. E. C. Gad) 1978, s. 213–14.
2. Christian Fogd Pedersen: *Flaggor i färg*. Stockholm (Almqvist & Wiksell) 1973, s. 149.
3. *Flags of the World* (Utg.: E.M.C. Barracough och W. G. Crampton). London (Frederick Warne (Publishers) Ltd.) 1978, s. 133. Man kan läsa i *Woordenboek der nederlandsche taal* (Twaalfde deel: Tweede stuk). 's-Gravenhage (Martinus Nijhoff) och Leiden (A. W. Sijthoff's uitg. Mij N. V.) 1949, sp. 2735–7 om **PLOMP** (V), som uppenbarligen är samma ord (och formen "plompe" förekommer också i texten). Betydelse 1 anses ha två underbetydelser. Underbetydelse a) syftar på växter av familjen Nymphaeaceae: *Nymphaea palustris* (sp. 2735), *N. alba* L., *Nuphar luteum* Smith

(gul näckros), *Victoria regia* (en av jättenäckrosorna i Sydamerika) och den egyptiska lotusväxten (samliga i sp. 2736). "Als heraldische figuur" står det vid underbetydelse b. Betydelse 2 "*Kleine plomp*" avser *Caltha palustris* L. (kabelleka). Betydelse 3 "*Kleine (witte) plomp*" avser *Hydrocharis morsus-ranae* (dyblad). Jfr III. 1. Betydelse 4 "*Kleine gele plomp*" (sp. 2737) avser slutligen "watergentiaan, *Limnanthemum nymphæoides*". För sammansättningen *plompeblad* är betydelse 1 ("In eigenlijken zijn"): "blad av waterlelie". Betydelse 2 är: "Bij overdracht [genom överföring] voor een heraldische figuur, o. a. op de Friesche vlag" (a.a., sp. 2737). Betydelsen av växtbeteckningen "waterlelie" är inte heller entydig, enligt *Woordenboek*, a.a., 1989, sp. 1865–7. Betydelse 1 är arter av *Nymphaea*-släktet (vit och gul näckros, lotus och jättenäckros; sp. 1865), varav vit näckros kan stå utan adjektivisk specificering (sp. 1866). Betydelse 2 är svärdslijla och *gladiolus* (ev. bara arter av dem). Betydelse 3 är *Richardia africana* (kalla?). Betydelse 4 är "water-

- gentiaan” (se ovan), men adjektivet ”gele” (gul) tycks då behövas. Jfr not 63 för liknande betydelsävvaningar.
4. Harry Garms och Wilhelm Eigener och Tore Hanson: *Naturboken [Växter och djur i Europa]*. Örebro (IPC International Publishing Company) 1974, s. 97.
 5. Achen, a.a., s. 186.
 6. Hans Gillingstam: *Söblad. - Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* (Band XVIII). Malmö (Allhems förlag) 1974, s. 6.
 7. Achen a.a., s. 186–7. Tanken går här lätt till det kanske mest berömda exemplet på om-tolkning i heraldiken, nämligen Holsteins nasselblad – där ju området utanför den intolkade figuren från början var en tandad bård. Den egentliga figuren kom att uppfattas som fält och bakgrund till ett ”Nesselblatt”. Se härom Gustav A. Seyler: *Wappen der Deutschen Souveraine und Lande [= Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen I. 1. II]*. Nürnberg (Verlag von Bauer und Raspe) 1909, s. 32.
 8. Ulrich Wendland: *Das Wappen von Lüneburg [Sein Ursprung und seine Entwicklung]. - Lüneburger Blätter 7/8, 1957, s. 34.*
 9. Wendland a.a., s. 35.
 10. Jan Raneke: *Svenska medeltidsvapen*. Lund (Bokförlaget Doxa AB) 1982, I, s. 290.
 11. Raneke, a.a., II, s. 787–8.
 12. Jfr Raneke, a.a., II, s. 785.
 13. Se not 11.
 14. Friedrich-Karl Fürst zu Hohenlohe-Waldenburg: *Die Linde in der Heraldik, in der Sphragistik und als Ornament. - Jahrbuch d. heraldisch-genealogischen Gesellschaft Adler 5, 1878, s. 50.*
 15. Se not 6.
 16. Hallvard Trættemberg: *Söblad. Norge. - Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* (Band XVIII). Malmö (Allhems förlag) 1974, s. 7.
 17. Raneke, a.a., II, s. 426.
 18. Raneke, a.a., II, s. 430.
 19. Raneke, a.a., II, s. 431.
 20. Se not 1.
 21. Maximilian Gritzner: *Handbuch d. heraldischen Terminologie*. Nürnberg 1890.
 22. Gert Oswald: *Lexikon der Heraldik*. Leipzig (VEB Bibliographisches Institut) 1984, s. 361.
 23. Raneke, a.a.; Jan Raneke: *Svenska medeltidsvapen III*. Lund 1985.
 24. Raneke, a.a., II, s. 427 och 430. För det senare – tydligare – fallet, se likaså Gillingstam, a.a., not 8.
 25. Gillingstam, a.a.; Trættemberg, a.a.
 26. Gillingstam, a.a., s. 5. Raneke, a.a., III, s. 197 skriver om ”*Problemet hjärta = sjöblad?*” att Hans Gillingstam hänvisat honom till den tydliga tidigare tolkningen av de strödda figurerna i danska kungavapnet med avläggare. Den danske kungaättlingen greve Jakob av Hallands gåvo- och skötebrev på grevskapet till norske kungen 8:e mars 1305 (Diplomatarium Succanum 1458) vidimeras 11:e mars 1306 av biskoparna Erland och Arne samt domkapitlet i Bergen (Diplomatarium Succanum 1498). Den relevanta latinska texten i det senare brevet lyder: ”sub majori sigillo dicti domini comitis cujus sigilli super scripcio hoc est, quod in superiore parte est quidam Leopardus quasi gradiens positus ex transverso et desubito Leopardum est campus continens sparsos flores qui dicuntur Söblad”. I översättning (Raneke *ibid.*): ”Under sagde greves större sigill, vars beskrivning detta är, att i övre delen är en leopard, ställd liksom

- gående från sidan, och under leoparden är ett fält, innehållande strödda blommor, som kallas sjöblad". Det betyder att man redan då "uppfattade danska kungavapnets »hjärtan» som sjöblad.", avslutar Raneke ibid.
27. Hohenlohe-Waldenburg, a.a., s. 46.
 28. Se föreg. not.
 29. Gillingstam, a.a.
 30. Tilesius von Tilenau: Noch einige Worte über die vermeintlichen Scelblätter. - *Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde* 2, 1874, s. 201–7.
 31. Friedrich Warnecke: [Tillägg till von Tilenau, a.a.]. - *Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde* 2, 1874, s. 208–11.
 32. Hohenlohe-Waldenburg, a.a., s. 45.
 33. Hohenlohe-Waldenburg, a.a., s. 46.
 34. Hohenlohe-Waldenburg, a.a., s. 47.
 35. Se föreg. not.
 36. Bengt Olof Kälde: Alliansvapen Douglas-Habsburg. - *Heraldisk Tidsskrift* 7 (nr 67, Marts 1993), s. 330–2; Scott-Giles, Charles Wilfrid: *The Romance of Heraldry*. London och New York 1929.
 37. Fredrik Fritjof Verner Söderberg: Douglas. - *Nordisk familjebok*. 1906 [tr. 1907], 6, sp. 769.
 38. Gustaf Fredén: *Dans och lek och fagra ord [Folkvisestudier]*. Stockholm (Bokförlaget PAN Norstedts) 1976, s. 28–64.
 39. Fredén, a.a., s. 30.
 40. Ove Arbo Høeg: Lind. - *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* (Band X), Malmö (Allhems förlag) 1965, s. 594–5.
 41. Ronny Ambjörnsson: Medan skogen göres lövegrön [Om den medeltida folkvisan]. - *Författarnas litteraturhistoria [Den första boken]*. Stockholm (Författarförlaget) 1979, s. 16–17. Men se Lennart Breitholtz: *Litteraturens världshistoria* 1, Stockholm (Almqvist & Wiksell) 1971, s. 271f.
 42. Arbo Høeg, a.a., s. 595.
 43. Se not 39.
 44. Fredén, a.a, s. 31.
 45. Se föreg. not.
 46. Se föreg. not.
 47. Breitholtz, a.a., s. 272.
 48. Ambjörnsson, a.a., s. 20.
 49. Achen, a.a., s. 97–100.
 50. Arild Huitfeldt: *Den Geistlige Histori of fuer alt Danmarckis Rige [Det er: En Kort Cronicke huorledis Bisperne sammesteds Oc den Christelige Religion udi disse Lande er forfremmet opuore oc forekommen indtil vor tid Sammeledis it Register om de Norske Bisper]*. Kiøbenhaffn 1604, avdelningen *Om Bisperne i Skaane*, kapitlet XXVI BIRGERUS.
 51. Genom Christer Funck vid Statistiska centralbyrån har jag per fax 21:e september 1998 fått tillgång till en lista som bekräftar den här vanliga, annars vanligtvis odokumenterade uppgiften (listan är källan till de följande uppgifterna). Den är beräknad för 31:e december 1995 och lär vara den mest aktuella (det sägs kräva stora resurser att få fram sådana listor – den lista över de vanligaste familjenamnen som jag tidigare fått tillgång till genom en annan myndighet var tillkommen på 70-talet). Andelen bärare av familjenamnet är enligt listan 27.248, mot närmast lägre icke-son-namn Lindström med sina 25.714 bärare. Namnet Lindgren kommer på en artonde plats i frekvenslistan om son-namnen räknas med och Lindström på plats 20. Det skulle för övrigt knuffas ner till en 21:a-plats om Olovsson räknades till Olofsson (uttalet skiljer förmodligen inte de två namnen åt och de är hursomhelst stavningsvarianter av samma namn). Närmast de två tätplatserna bland icke-son-namnen kommer Lindgren, Lindqvist (med stavningsvarianter), Lund-

- berg, Bergström, Lundgren, Lundqvist (med stavningsvarianter), Berglund och Berg. Att inte Lindblad kommer särskilt högt upp (med sina 4815 bärare hamnar namnet först på 182:a plats, de 58 föregående son-namnen och tre föregående sen-namnen inräknade), medan Lindberg kommer högst, beror väl främst på att *berg* är mycket vanligare som namnelement än *blad*.
52. Walther von der Vogelweide: Under den linden – *Världens bästa lyrik i urval* (red: Johannes Edfelt). Stockholm (Natur och Kultur) 1961, s. 313. Erik Blomberg översatte raderna så här: "Där under linden / bort på ängen / kanske ni finner en säng för två. / Försök och finn den! / i den sängen / bröt vi blomster av och strå." (a.a., s. 312). Denna kända dikt är visserligen en minnesång, men genrema ligger nära varandra och i det relevanta avseendet finns ingen skillnad.
53. Linden paa Lindebjærg – *Danmarks gamle Folkeviser* (Elfte del: Melodier, 3. Hefte). København (J. H. Schultz' Forlag) 1959, s. 181.
54. Warulfvén – *Svensk lyrik [Från medeltid till nutid]*. Lund (Liber) 1980, s. 25, omkväde.
55. Den bergtagna (var. C) – *Sveriges medeltida ballader* (Utgivna av Svenskt visarkiv; Band 1: Naturmystiska visor). Stockholm (Almqvist & Wiksell International) 1983, s. 335, strof 11.
56. De två konungadöttrarna (traditionsbärare: Elin Lind, inspelad 1955) – *Den medeltida balladen* [= *Caprice Records: 22035*]. 1995, CD 1: spår 2, s. 6 i häftet med balladtexter, omkväde.
57. [O lönnlig sorg] – *Svensk lyrik*, a.a., s. 22, rad 21f.
58. Sorgens makt (var. A) – *Sveriges medeltida ballader*, a.a., s. 432, omkväde. Rimligare förefaller då motsvarande omkväde i var. E (s. 437f.): "Hvem bryter löfvet utaf linden så grön?". Liksom i föregående citat passar onekligen linden bättre, eftersom den är ett träd. En annan fonetiskt näraliggande förändring av ordet som passar i folkvisans känslostarka kosmos är "lönndom" (t.ex. var. J, s. 443). Jag har inte hittat något fall där inte lind passar bättre än lilja. Trätteberg menar att liljan som ikonografisk symbol ursprungligen inte är en lilja. Se Hallvard Trätteberg: Lilje. Ikon. – *Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid* (Band X). Malmö (Allhems förlag) 1965, s. 557–64. Tydligt ville man också här anknyta till den behagliga växten.
59. Jungfrun förvandlad till lind (var. B, betitlad Linden) – *Sveriges medeltida ballader*, a.a., s. 87.
60. Se också Hohenlohe-Waldenburg, a.a., s. 43.
61. Karl Henrik Karlsson: Genealogiska anteckningar 5. Roos af Ervalla och Roos af Hjelmsäter. – *Personhistorisk tidskrift* 11, 1909, s. 81–6; Henning Sollied: Kildekritiske undersøgelser vedrørende nogen middelalderslekter, III: Sudrheims-ætten. – *Norsk slektshistorisk tidskrift* 8, 1942, s. 112–32, 259–80, 384–402.
62. Raneke, a.a., II, s. 650.
63. Se noterna 3, 22 och 29 samt de tillhörande delarna av huvudtexten. Anders Sundqvist anger i *SAOB [Ordbok över svenska språket utgiven av svenska akademien]* 25, Lund 1969, sp. S 3163 (red. avslutad 13/10 1969) tre betydelser av ordet *sjöblad*: 1) om "blad av näckros" eller hela växten, 2) om "örten Potamogeton natans [...] gäddnate; förr möjl. äv. om den på fuktig mark gärna växande örten *Stellaria media* [...] våtarv" (den sistnämnda kallas alternativt *nate* – se Elvers, a.a., s. 208) och 3) "[cg. specialanv. av 1] *herald*. o. *konsthist.* om stiliserad bild av näckrosblad, bestående av en hjärtformig figur (vanl. med

en i hjärtats övre del djupt nedgående inskärning)". Sundqvist skriver vid betydelse 1 och 2 att de inte används över hela språkområdet. Vidare anger han med (†) följande fall från 1880: "(Stralsunds) vapen, trenne strålar eller sjöblad under en krona" och kommenterar att det nog syftar på "långa o. smala i vatten flytande blad, t. ex. av bandtång". Frithiof Bååth skriver i *SAOB [Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska akademien]* 18, Lund 1949, sp. N 117 (tryckt 19/10 1949) om etymologin för *nate* följande: "[sv. dial. *nate*, *nata*, substantivering av ett icke anträffat fsv. adj. *nater*; våt, motsv. fsax. *nat*, fht. *naz* t. *nass*. – Jfr **NATTA**, v:]". Etymologierna i det bandet granskades av Bengt Hesselman. Däremot delar Holger M. Nielsen (i *ODS [Ordbog over det danske sprog grundlagt af Verner Dahlerup med understøttelse af Undervisningsministeriet og Carlsbergfondet udgivet af Det danske sprog- og litteraturselskab]* 23, København (Gyldendalske boghandel · Nordisk forlag) 1946, sp. 250–1) in ordet *søblad* efter dels syftning på bladet eller bladformen (bet. 1), dels syftning på en hel växt (bet. 2) – i det sistnämnda fället som a) antingen vit näckros (*Nymphæa alba*) eller (särskilt) gul näckros ("især [...] *gul aakande*"), eller b) örter av släktet *Limnanthemum* (som tycks ingå i det större *Gentianaceæ* enligt äldre uppslagsböcker och som enligt Nielsen, *ibid.*, har liknande blad som näckrosen (ovisst vilken av dem)). Här finns tydligen också en genuskillnad: "et *ell. (i bet. 2) en*". Av bl.a. Elvers, a.a., ill. 195, 20, 165 och 194, framgår att gul näckros (*Nuphar luteum*) har blad som påminner om gäddnatens men knappast om våtarvens, medan det är den vita näckrosens blad som påminner om den s.k. sjöbladsfiguren (jfr Ill. 1). Den gula näckrosens blad är

mer avlånga (jfr om Stralsunds vapen ovan), och påminner starkt om gäddnatens blad. För betydelse 1 anger Nielsen två underbetydelser, där den första betecknas som sällsynt: 1) "det store, runde blad af søblad (i a-betydelsen ovan), som svømmer paa vandet", 2) "(herald.) en som skjoldmærke anv. bladliggende figur af form som et hjerteformet lindeblad, ofte m. nedadvendt spids og foroven m. en indskæring af forsk. form". Nielsen tar snarast ställning mot identifikationen av motivet som ett näckrosblad. Att genus skiljer de två huvudbetydelserna kan liksom den sällsynta användningen om det biologiska bladet användas som argument mot identifikationen. Sundqvists inställning är förstås den motsatta.

64. Den heraldiske konstnären m.m. Bror Jacques de Waern nämner i ett brev till mig, daterat 23/7 1998, en bok där samma kombinerade figur som i Karl Stenssons vapen uppträder men då som flerfaldigt upprepad dekoration i en västgotisk takkrona. Han har senast sett boken för c:a 5 år sedan i Riksarkivets heraldiska sektionens bibliotek, men kan nu inte återfinna den. Vidare skriver de Waern att den västgotiska figuren troligen har rötter i den grekiska antikens palmtré. Som de Waern själv påpekar är ju den västgotiska figuren förheraldisk. Den heraldiska motsvarigheten är tillfredsställande förklarad ändå. Fenomenet att en och samma form kan uppstå i olika sammanhang är inte heller begränsat till den mänskliga kulturen i sig. T.ex. skriver Sacks följande. "Många sjögurkor har vassa små spikler i huden. Dessa kalktaggar antar många olika former – man kan se knappar, korn, ellipsoider, stavar, hjul med ekrar och ankare." Sacks skriver vidare att de ankarliknande spiklerna är "lika perfekta i formen som något båtankare". (Oliver

Sacks: *De färgblindas ö och kottepalmerens ö*. (Brombergs) 1997, s. 223, not 18.) Att Sacks har rätt framgår av *Djurens underbara värld [Ryggvadslösa djur 3]*. (Bokorama) 1984, s. 171.

65. Rancke, a.a., II, s. 750–1.

66. Rancke, a.a., II, s. 427.

Summary

The heraldic figure known as the sea-leaf is confined to Scandinavia, Germany and the Netherlands; it is sometimes thought to originate in the lime-tree leaf. The term sea-leaf probably refers to the white water-lily. The heraldic figure of the heart is often thought to have the same origin, and it is usually believed that it is not the original motif. There is, however, a well motivated heart in the escutcheon for Douglas, and as the family is Scottish it appears that the heart may sometimes be original. The first mention of the term sea-leaf in Scandinavia referred to a number of scattered red figures in the coat-of-arms of count James of Halland of the Danish royal house; later on (for the Danish kings, their mistresses and close relatives), these figures are referred to as hearts.

Two questions easily come to mind. These are (1) what was the origin of the sea-leaf motif and (2) what was the reason for the limited geographical distribution (the latter question being explicitly stressed by Sven Tito Achen). The Swedish examples, at least, cannot be taken to indicate which is the original motif. The figure first looks like a sea-leaf while it later changes shape into a lime-tree leaf in the coats-of-arms of the Ribbing family, whereas in the coats-

of-arms of the family of Sten Lalasson the converse development takes place.

The lime-tree motif is a familiar one in the ballads, though the popularity is limited to Scandinavia, Germany and the Netherlands. The striking correspondence with the diffusion area for the sea-leaf motif neatly matches the fact that the time and the milieu in which the heraldic and the literary motifs appear are practically identical. It has been suggested that the reason why the lime-tree occurs in ballads only from this northern area (elm, hazel etc. supplanting it in other parts of Europe) is its importance in the basically cattle-breeding culture in these Germanic regions. It is thus shown that – at least in the great majority of cases – the lime-tree leaf is the original motif. A minor point is why the leaf and not the tree itself was used in heraldry (exceptions occur, though – the originally German family Krummedige and the archbishop of Lund, Birger Gunnersen, for instance had the tree in their coats-of-arms). I think the reason lies in the leaf being visually more satisfying in the sense of simplicity and immediate recognizability. The leaves were also of great importance, as they were in use as food for the cattle.

The lily and the rose also occur numerous times both in heraldry and in the ballads, though these motifs are preserved to a much larger extent. This latter fact surely is an effect of the two motifs being recognizable even when conspicuously altered. The lime-tree leaf, on the other hand, is more indistinct and easily confused – especially when even slightly changed – with such similar figures as the water-lily and the heart.

Heraldik och politik

Exemplet Carta Marina

Av Clara Nevéus

Förmågan att rita kartor som ger god uppfattning om länder och världsdelar tog ett stort steg framåt genom de geografiska upptäckterna kring nya tidens början. Den svenske exilprelaten Olaus Magnus' rikt utsmyckade "Carta Marina", tryckt i Venedig 1539, är ett tidigt exempel på en i flera avscenden nyskapande karta över Norden. Här skall dess heraldiska inslag uppmärksammas eftersom de i kombination med härskarporträtt och bibelcitat illustrerar kartans politiska tendens.

Till en början måste jag presentera mannen bakom verket, Olaus Magnus. Mycket har skrivits om honom genom tiderna. Jag följer framför allt idéhistorikern Kurt Johannesson i *Gotisk renässans* 1982. Olaus var född 1490 som den yngre av två bröder, borgarsöner från stiftsstad Linköping. De tillhörde den sista generationen högt bildade och kompetenta katolska potentater i vårt land innan Gustav Vasa genomdrev den brytning med påvemakten som kom att innebära att Sverige blev protestantiskt. 1518-19 hade Olaus gjort en lång resa i norra Sverige och Norge på uppdrag av den påvliga legaten Arcimboldus. Södra Norge hade han följt redan som barn. 1520 var han kyrkoherde i Stockholm där han blev vittne till Stockholms blodbad, Kalmariunionens blodiga final.

1523 – det år då Gustav Vasa blev vald till Sveriges kung – var Olaus domprost i Strängnäs medan brodern Johannes var

utvald ärkebiskop i Uppsala. Båda nyttjades för diplomatiska uppdrag, och Olaus kom att besöka Rom, Nederländerna, Polen och Wien i kronans tjänst. Kyrkopolitiken, framför allt efter Västerås riksdag 1527, gjorde emellertid deras ställning ohållbar. En protestantisk ärkebiskop utsågs 1531 och bröderna Magnus blev kvar utomlands, där de verkade i motreformationens tjänst. Längre bodde de i Danzig, därefter huvudsakligen i Italien, mest Venedig och Rom. Olaus fungerade som ett slags kansler åt brodern, som bl a utarbetade ett stort historiskt arbete om svearnas och götarnas historia. Efter Johannes död 1544 utsågs Olaus av påven till broderns efterträdare som ärkebiskop, men han erkändes givetvis aldrig av svenskarna och tillträdde inte ämbetet.

Olaus' eget huvudverk är *Historia de gentibus septentrionalibus*, historia om de nordliga folken, tryckt 1555. Det är mycket omfångsrikt och generöst illustrerat och bör snarast betraktas som ett kulturgeografiskt uppslagsverk med stark tendens av nordisk försvarsskrift mot sydligare länders veka humanism och kulturuppfattning. Han slutade sina dagar 1557 i S:ta Birgittas hus i Rom, där han inrättat ett tryckeri och låtit trycka både sina egna och broderns arbeten.

Carta Marina, med den fullständiga rubriken *Carta Marina et descriptio septentrionalium terrarum ac mirabilium rerum in eis contentarum* (Sjökarta med beskrivning över Nordens länder och märk-

Den detalj av Carta Marina visar mellersta Sverige, den tronande Gustav Vasa och tre-kronorsvapnet samt det anonyma vapnet med tre bloss (?).
 This detail of Carta Marina depicts central Sweden with the royal arms with the three crowns and the unidentified coat-of-arms with three torches (?).

värdigheter) kan betraktas som ett förarbete till hans "Historia". Olaus kallar själv oftast kartan för Carta Gothica, ett i flera avscenden mera passande namn. Dess format är 170 x 125 cm och den har framställts genom träsnitt i 9 block. Endast två exemplar, båda okolorerade, har vederligen överlevt till vår tid; de förvaras nu i München respektive Uppsala. (Ett nytryck av Lafreri från 1572, i ca 2/3 av originalets format, finns i ett tiotal exemplar, flera kolorerade.)

Olaus Magnus hade övertagit tidens bruk att smycka sin karta med bilder, men han gick längre än någon föregångare i detta avseende. Särskilt de nordliga och östliga delarna av kartan är översållade med drygt 70 illustrationer till naturföreteelser, näringsliv, djurliv och sägner, som också kommenteras i skrift, både på kartan och – ofta utförligare – i *Historia*, där en stor del av bilderna återkommer. Kartan är försedd med en latinsk beskrivning, som samtidigt och i utvidgad form utkom på italienska och tyska. Som tidens sed var lånades både texter och bilder friskt ur äldre arbeten, men en hel del, särskilt av bildmaterialet, anses vara originellt och är därför av stort värde.

Att kartan är samma andas barn som *Historia* framgår redan av texten invid namnet Scandia i kartans mitt. Där åberopas Plinius' auktoritet för uppgiften att området var tio gånger större än Britannien och omfattade 13 kungariken. – Nu över till heraldiken!

Sveriges riksvapen, de tre kronorna i krönt sköld, återfinns som sig bör i hjärtat av Sverige. Invid sitter en tronande härskare med krona, spira och riksäpple, utförd med Holbein d y:s David som för-

bild. Kungen presenteras som *Gostavs svecorum gotorvmqve Rex potentissimus* (svearnas och götarnas mäktige konung) och han har fått ett bibelspråk att begrunda: "Må Herren se och utkräva hämnd". Det syftar på en episod i Andra krönikeboken, där den avfällige kung Joas' hemska död förbådas. Olaus hade uppenbarligen inte mycket hopp om att kung Gustav skulle göra bot och bättring, d v s återvända till den rätta katolska tron.

Det finns emellertid ytterligare flera tre-kronorsvapen på kartan. De skall ses i samband med texten *Huc usqve extendit regnum Svecie* (Ända hit sträcker sig Sveriges rike) uppe vid Ishavet, och de markerar tillsammans med tydliga trädrader det svensk-finska väldets gräns mot öster, från Ishavet via Vita havet (uppfattat som en insjö) till Finska viken. De fyra vapensköldarna på landbacken avslutas med en ryttare på Finska vikens is, som för en lansfana med tre kronor på. Uppenbarligen deltar han i rikets vakthållning.

I verkligheten hade rikets gräns i öster fastställts vid freden i Nöteborg 1323 och då hade ett mycket mindre område avsatts såsom tillhörande Sverige. (Gränsdragningen är fortfarande föremål för diskussion.) På 1530-talet pågick åter förhandlingar med grannen i öster, Novgorod, och det är troligt att Olaus var insatt i detta. Det är väl knappast att förmoda att svenskarna vågat kräva från sin granne allt det land som kartbilden antyder. (När fred äntligen slöts och gränsen fixerades – på 1590-talet – fick den en mera blygsam sträckning, dock utgår gränsen i norr från en punkt vid Ishavet.) Det svenska väldets östgräns på kartan måste med andra ord betraktas som en svensk patriots fromma förhoppning. Och

enligt kommentaren är de tre kronorna Sveriges symbol, inte den havererade nordiska unionens! Där finns också en unik notis att kronorna en gång kompletterats med två jungfrur.

Som framgår av den citerade titulaturen såg sig Gustav Vasa också som kung över "goterna", dvs i första hand över Väster- och Östergötland. Titeln hade av och till använts av svenska kungar sedan 1100-talet. Vid denna tid var man övertygad om att det fruktade folk, goterna, som invaderat kontinenten under folkvandringstiden, kom från dessa trakter. I Östergötland, inte långt från Olaus födelseort, finner vi också åter en kungagestalt invid en vapensköld och ett bibelcitat. Skölden innehåller det så kallade Folkunga-lejonet, vars ursprung är Birger Jarls vapen, lejon över tre strömmar, som den krönte sonen Magnus, Ladulås kallad, på 1270-talet försåg med krona.

På kartan åtföljs vapenbilden av ett citat, hämtat från Hesekiel *Leo didicit capere predam*, dvs "lejonet har lärt att taga rov". I Bibeln syftar detta på Juda lejon, som ju tillfångatagits och förts till Egypti land "med krok i nosen". Göterna, goterna, var inte heller längre ett folk med egen kung. Men lejonet i vårt riksvapen har sedan denna tid kommit att kallas "Göta lejon." Han säger uttryckligen – i sin *Historia* – att götarna sedan gammalt fört "ett krönt lejon, som hoppar över silverströmmar och ser sig tillbaka". Det senaste är inte riktigt, vad Birger Jarls och hans ättlingars lejon beträffar, men säkert är det på grund av denna uppfattning som lejonet på Carta mot vanligheten avbildats som "leopard".

Det är att märka, att också danska riksvapnet sedan kung Kristian I:s tid innehåller

ett vapen som brukar kallas "de Goters". Det är också ett lejon, dock inte upprest utan gående över hjärtan i sköldens undre del. Man tänker sig att det illustrerar titel *rex gotorum*, som i Danmark först anlagts av Valdemar Atterdag efter erövringen av Gotland 1361 från Sverige. Det är i detta fall sannolikt i första hand en utveckling av det danska riksvapnet med tre lejon på sköld, beströdd med hjärtan. Det har också använts av illegitima ättlingar till det danska kungahuset.

Lcif Tengström har i sin färska avhandling om "ryssattribut och deras motbilder i svensk heraldik", huvudsakligen från 1500-talet, behandlat lejonets symbolik vid denna och äldre tid. I Bibeln finns Juda lejon som vi nyss sett redan i Moseböckerna; i Nya testamentet förekommer lejonet som en Messiasymbol som bekämpar det onda i drakens gestalt. Även i sägner, bevisligen kända i Norden, finns lejon, bl a i traditioner kring den historiske personen Henrik Lejonet, som dräper en drake, identifierad med slaverna vid Östersjöns sydkust. I Didrikssagan finns det krönte lejonet, från och med Didriks, Teoderiks, kröning. I högmedeltidens heraldik symboliserade det makt, majestät, uppståndelse. Om jag rätt tolkar Tengström anser han att bröderna Magnus båda annekterat lejonet som en gotisk symbol, i stort sett var det än uppträder i tidens heraldik.

Hit hör dock inte djuret vid Starkads fötter, längst uppe i norr. Starkad, Starkotter, var en fornnordisk sagogestalt, beskriven redan av Saxo men av bröderna Magnus omtolkad som en svensk hjälte, beklagligtvis inte kristen. (För nutiden framstår han både i Saxos och Olaus' version som en

ytterst osympatisk figur!) Hans krigiska bedrifter riktade sig ofta mot de otrogna ryssarna, men även mot danskarna. Tengström menar att gestalten ligger bakom Lapplands vapen – vildmannen – som infördes under 1600-talets första decennium av Karl IX, den yngste av Vasa-sönerna. Idén är tänkvärd, i all synnerhet som flera av motiven i de äldre svenska landskapsvapnen, från 1560, tycks utgå från *Historia*. Vildmannen är emellertid – som sådana har för sed – praktiskt taget naken medan Starkad på kartan har för klimatet lämpade kläder. Tengström visar på ett avsnitt i sägner om Starkad, där hans hjältemod delvis tar sig uttrycket att han klarar av att uppträda naken i snön. Detta skulle ligga bakom vapenmotivets omtolkning till en vildman av klassisk modell. (Men varför sägs det i den äldsta beskrivningen att vildmannen var svart?) Tengström menar vidare, att vapenvalet var ett medvetet drag, riktat mot Danmark och dess kung. Detta måste förbli en hypotes, även om Danmarks riksvapen redan vid denna tid oftast uppbars av vildmän. Vildmannen är ju inte ovanlig inom heraldiken, dock oftare som sköldhållare – någon gång även av det svenska riksvapnet – än som sköldemärke. Han anses vara “ättling” till antikens Herkules och bör väl normalt symbolisera kraft, kanske rentav naturkrafter. Ibland har man framfört tanken att vildmannen också vill åskådliggöra alstringskraft, fruktbarhet. – Starkads följeslagare är enligt kommentaren inte ett lejon, som man kunde tro, utan en ilsken, varglig varelse vid namn Grymklo.

Inte långt från Uppsala har Olaus placerat sin broder ärkebiskopens vapensköld med texten *Johannes Magnus Gothus*,

Archiepiscopus Svecie Upsalense, Svecie primas et legatus (= ärkebiskop av Sverige i Uppsala, Sveriges primas och legat). Påvekyrkan torde ännu vid denna tid ha betraktat den danske ärkebiskopen i Lund som primas också över Sverige, men herr Olaus har föredragit att bortse från detta. Vapnet är utrustat med en ärkebiskops insignier, mitra, kors och stav. Däremot har herr Olaus inte kostat på sin broder något ord ur bibeln. Kanske tyckte han det var överflödigt?

Vapenbilden är tre sädesax, uppväxande från tre kullar. Samma vapen – men utan mitra etc – använder Olaus själv, t ex i kartans vinjett; där åtföljs det av mottot *Vince in bono malum* (besegra ont med gott) och en bild ur Æsopus’ fabel om musen som befriar det fjättrande lejonet. Det enda kända sigillavtrycket från någon av bröderna har ett helt annat motiv i vapenskölden, tre sk triquetror (ställda 2 och 1), symboler för evigheten eller treenigheten. (Avtryck finns på pappersbrev, utfärdat 1526 av herr Johannes.) – Kurt Johannesson anser att vapnet med axen väl passar en nordisk ärkebiskop: även bland Nordens berg kan det gudomliga ordets frö spira. Kanske har också seden att offra silverax till S:t Erik bidragit till motivvalet. Man måste utgå från att båda vapnen för bröderna Magnus var självtagna eftersom de var av borgerlig härkomst. Därför är det inte så påfallande att vi känner till två olika vapen.

I “Scandias” västra del finns som sig bör Norges riksvapen, krönt lejon med yxa, schvungfullt tecknat. (Här faktiskt i profil.) Kungagestalten därinvid har fått att begrunda ett ord ur Uppenbarelseboken *Nemo accipiat coronam tuam*. (Översättning av citatet i sin helhet: “håll fast det du

har, så att ingen må ta Din krona".) Vapnet återkommer dels på Island, dels – courtoisie-vänt – invid Orkneyöarna, båda gamla skattland under Norge. Det finns ingen antydning om att såväl Norge som dess skattländer vid denna tid tillhörde Danmark. Ingen gräns mellan länderna på den skandinaviska halvön är markerad. Det är uppenbart, att Olaus vill uppmuntra norr-männen att frigöra sig från det danska väldet – och att han menade att detta skulle kunna lyckas om de höll fast vid den gamla tron.

Danmarks vapen, i form av tre gående krönte lejon, förekommer bara en gång, på Jylland. Olaus har använt den på hans tid vanliga varianten med "leoparder". Några sjöblad/hjärtan syns inte, men detta kan vara en följd av det ringa formatet. Vid tillhörande härskarbild står bibelordet *Oportet iustum ett humanum esse* ur Vishetens bok – d v s en maning till rättvisa och mänsklighet, något som Olaus måste ha ansett lämpligt för det rike, som med våld försökt betvinga hans eget hemland. Dessutom hade Danmarks härskare – liksom Gustav Vasa – nyligen lagt under sig kyrkan. – Man kan tänka sig att den europeiska publik som herr Olaus vände sig till har undrat över att inget på hans karta antyder att Skånelandskapen och Gotland tillhörde Danmark. Säkert var man i varje fall medveten om att detta rike behärskade infarten till Östersjön och där krävde tull! Genom sin bror visste emellertid Olaus att frågan om de sydsandinaviska landskapens rätta nationalitet hade varit föremål för förhandlingar mellan Sverige och Danmark på 1520-talet. Den svenske patrioten föregrep med andra ord vad som komma skulle drygt 100 år senare!

Västerut på kartan skymtar den brittiska övärlden med härskarbild och vapen för både Skottland och England. Vapnen överensstämmer inte helt med gängse bilder från samma tid: Skottlands lejon framställs gående i stället för upprest och Englands kvadrerade vapen med lejon (leoparder) och liljor skiljs åt av ett kors med en viss bredd – d v s det är i detta avseende modellerat på det fullständiga svenska riksvapnet, som Olaus bör ha varit bättre bekant med. Men de båda bibelspråken avslöjar att han känt till det för honom så väsentliga kyrkopolitiska läget: Henrik VIII hade brutit med påven medan den skotska monarken ännu var trogen. Den senare styrks med ett citat ur Uppenbarelseboken *Esto fidelis usque ad mortem* (var trogen intill döden) medan den förre manas *oportet misereri conservi sui* (man bör ha medlidande med sina medtjänare). Det senare syftar på Matteus 18, liknelsen med den otrogne tjänare, som är obarmhärtig mot sina medtjänare trots att han själv fått nåd.

Nu återstår endast en kunglig vapensköld, den som tillhör Sigismund, konung av Polen och storhertig av Litauen. Han avbildas tronande mellan de båda rikenas sköldar. Polen har som sig bör sin krönte örn som vapenbild och själva skölden är också krönt med samma krona som övriga kungliga sköldar. Storhertigskölden är krönt med en pärlbesatt ring. Dess vapenbild, en väpnad ryttare, har utvecklats ur det ryttarsigill som förts av ättlingar till storfursten Gedimin. Rätteligen skall ryttaren förutom svärd också bära en sköld med ett särskilt tecken, som på det fria Litauens fana under mellankrigstiden tolkats som ett tredelat torn, "Gedimins portar", men som oflare återgivits som ett patriar-

kalkors, som ansetts tillkomma Jagellonerna. (Numera har Litauens ryttare ett kors med två lika långa korsarmar.) På Carta bär ryttaren över huvud taget ingen sköld. - Bibelcitatet invid kung Sigismund lyder *Non fuit rex similis ei* (en konung lik honom har inte funnits). Orden är hämtade ur Andra Konungaboken och gäller där Hiskia, Davids son, som prisas för sin trofasthet mot Herren och hans bud. Så hade inte heller Sigismund vacklat i tron – och dessutom hade han lämnat bröderna Magnus hjälp och stöd i många avseenden.

En med pärlor besatt ring kröner också den isländska vapenskölden, som placerats invid Norges på den sagoomspunna ön. Vapenbilden, en krönt stockfisk, återfinns på sigillet hos islandsfarare från Bergen år 1415, men är sannolikt äldre. Fisken ingick i Danmarks riksvapen ännu på 1800-talet. Den rustika symbolen ersattes 1903 med en jaktfalk. Det självständiga Island har valt ett vapen, som motsvarar den blå korsflaggan med rödviitt kors.

Ytterligare ett ryttarvapen är krönt med den enklare kronan. Det är placerat vid kartans östra kant, invid en bild av moskoviternas storfurste, tronande med krokabel och spira. Ryttaren är vänd mot öster och har samma toppiga huvudbonad – ”ryssmössa” – som fursten och är beredd att skjuta sin pil från bågen. Detta ser ut att vara ännu ett exempel på ett vapen som utvecklats ur en härskares ryttarsigill. Jag vet inte varifrån Olaus fått idén att ge moskoviten denna vapenvariant. Moskvas vapen innehåller den ridande S:t Göran, som dödar draken med sitt spjut. Redan Ivan III förde 1505 ett ryttarsigill med en drake under hästens fötter, vilket är utgångspunkten för omtolkningen till S:t Georg/Göran.

Också denna ryttare var ”vänstervänd”, liksom ofta Moskva-vapnets. (Likaså i Moskvas och Rysslands nuvarande vapen!) – Vapenbilden på kartan tycks alltså inte ha varit helt aktuell, trots att Olaus uppenbarligen varit väl underrättad om vem som sedan slutet av 1400-talet var herre över den forna republiken Novgorod och landet söder om Finska viken. Även vapenryttarens beväpning är originell. Alla andra ryttare på ryska sigill, som jag har haft tillfälle att studera, har svärd eller spjut, inte båge och pil. Kanske har det roat herr Olaus att framställa en ryttare som kan uppfattas som flyende ut ur kartbilden, hem till Moskva, som ju ligger bortom kartans ram. – Moskoviterna bekände sig till den grekisk-ortodoxa kyrkan och erkände alltså inte påven. Fursten på kartan får därför ett maningens ord ur Paulus första brev till korintierna *Non sint in vobis scismata*, d v s jag förmanar er .. att ”icke låta söndringar finnas bland eder”.

Det enda stadsvapen, som Olaus Magnus funnit anledning att sätta ut på sin karta är Danzigs. Den separat utgivna tyska kommentaren har han också dedicerat till styresmännen för denna stad, där han tillbringat så många år av sin landsflykt. Stadens sköld är mindre än de många furstarnas/ländernas, likaså den krönande kronan – men kronans typ är densamma som kungarnas. (Murkronor var ännu inte kända.) Skölden innehåller två över varandra ställda kors som erinrar om att staden under lång tid ingått i Tyska Ordens väld. Sedan Orden avstått staden till Polen fick den år 1454 av den polske kungen Kasimir privilegiet att sätta en kunglig krona i sitt vapen, ovanför de båda korsen. På detta sätt framställs Danzigs vapen i de vanliga

Denna detalj från Finska viken och området söder därom visar en svensk ryttare med tre kronorsbaner samt den ryska storfursten och hans vapen. Infällt Rysslands vapen och den area south of it depicts a Swedish rider with the banner with the three crowns and the Grand Prince of Moscow with his coat-of-arms. Inscribed is the present coat-of-arms of the Russian Federation.

handböckerna. (Dessutom finns en variant med talande vapen – dansande par!) Det äldre stadssigillet togs dock inte helt ur bruk, och Olaus har föredragit att använda denna variant för sin bild. Inget bibelord finns här. – Av liknande anledning har den venticianske patriarken Hieronymus Quirino, som bekostat kartans tryckning, fått med sitt vapen, högst upp i kartans marginal. Invid vapnet finns några ord av tacksamhet.

De många små sköldarna i kartans vinnjett i kartans nedre hörn kan knappast anses ingå i utsmyckningen, men de spelar definitivt en roll i den politiska tendensen. De symboliserar nämligen de många folk, som enligt bröderna Magnus – och många äldre skriftställare – brutit upp från Norden och befolkat världen. Detta åskådliggörs genom att de alla tecknats framväxande ur en miniatyr av själva kartan där Norvegia, Svecia och Gothia markerats. På varje sköld står ett folks namn och invid finns namnet på författare, t ex Jordanes, Saxo, Beda, hos vilka man kan läsa om folket i fråga. Sedan är det en annan sak att bland de förment "gotiska" folken nämner Olaus avarer, bulgarer m fl vid sidan av västgoter, langobarder och andra, som med större rätt och delvis fortfarande anses som åtminstone germaner.

Jag avstår här från att kommentera vissa andra heraldiska element – kronor, svärd, spiror mm som markerar "tidigare kungadömen" och liknande. Däremot kan jag inte underlåta att särskilt visa på ett heraldiskt vapen, mitt i Sverige, som jag inte har kunnat identifiera. Det har ingen krona och sköldformen förekommer inte i övrigt på kartan. Det tycks inte heller ha någon anknytning till text eller bild i trakten. Va-

penbilden är tydlig men svårtolkad: Grubbloss? spiror? relikgömmor? stridsklubbor? färlor? Jag vet inte vad eller vem det syftar på!

Olaus Magnus är väl känd genom ett flertal källor. Carta Marina bekräftar bilden av honom som svensk patriot, fylld av katolsk nitälskan – och motvilja mot Danmark och danskarna. Han har haft uppenbara problem att förena sitt danskhat med sitt övergripande mål att sprida kunskap om – och gärna beundran för – Nordens länder och folk, som var på god väg att gå förlorade för påvedömet. Möjligen kan hans katolska nit en och annan gång tyckas underordnat hans geografiska och etnografiska intressen, i varje fall för den som endast känner honom genom kartan. Men genomgången av heraldiken på Carta Marina visar att han väl förstod att använda också heraldiken, kombinerad med sentenser ur Bibeln, för politiska syften.

Carta Marina i dess helhet finns tryckt i Lychnos-biblioteket, vol. 11;1 (1949). Meru lättillgänglig är kanske Einar Bratt, En krönika om kartan över Sverige (1958).

Summary

In 1539 the prelate Olaus Magnus, exiled from Sweden, published a large map, called Carta Marina, presenting Scandinavia and Northern Europe. Two copies still exist, in München and Uppsala. It is richly decorated with pictures of all kinds. This paper deals with the heraldic shields which – together with latin sentences from the Bible – are used to present the political views of the author and to promulgate them to his supposed audience throughout Europe.

En våpenprydet kiste i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, Trondheim

Av Håkon A. Andersen og Terje T. V. Brutberg

Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum eier en liten eikekiste med to utskårne våpenskjold integrert i frontens fyllinger. Våpenproblematikken drøftes særskilt nedenfor. Først må vi se hva vi ellers kan finne ut om kisten.

Den ble gitt til museet i 1945 som testamentarisk gave fra museumsdirektør Fredrik B. Wallem (1877-1945). Det ser ikke ut til at det foreligger opplysninger om proveniens. De mange andre gjenstandene som ble gitt forteller bare om en velstående og kulturbevisst bakgrunn. Hans far var forfatter og fiskeriinspektør Fredrik Meltzer Wallem, mens moren Lovise Adelaide Barbe var født i Philadelphia av franske foreldre. Om man ser på Wallems kontakt med andre land, er det tydelig at Frankrike stod ham nærmest. Vi vet altså ikke hvordan kisten kom i Wallems eie. Familiearv er én mulighet.

Kisten selv blir således det vesentligste grunnlag for våre undersøkelser. Den er 62 cm lang, 57.5 cm høy og dybden er 36.5 cm. Møbelet består av et glatt rammeverk og fire fyllinger med utskjæringer, to i fronten og en på hver side. Det er lås øverst på forsiden. Det opprinnelige lokket er blitt erstattet, og kisten har en sekundært påsatt sokkel som skjuler rammeverket nedenfor fyllingene. Som ny hadde rammen likt utseende oppe og nede, bortsett fra at hjørneplankene høyst sannsynlig var forlenget slik at de dannet fire ben.

I frontens fyllinger er våpenskjold satt inn i sengotisk – ”flamboyant” – masverk med karnissbuer, fiskeblærer etc. I kortsid-

dens fyllinger er en annen type sengotisk ornamentikk, foldeverk, representert.

Ramme- og fyllingsverk var en viktig møbelnyhet som kom fra Nederlandene i tiden etter 1400. Dette skulle komme til å prege svært mange nordeuropeiske kister gjennom 1400- og 1500-årene. Samtidig med den nye konstruksjonen kom et nytt ornament på de fleste eikekistenes fyllinger: foldeverket. Vi finner det på vår kistes sidefyllinger. Dette ornamentet, som ligner på rullet stoff eller pergament, gjorde seg gjeldende på sengotiske møbler i Frankrike nord for Loire, i Nederlandene, England, Nord-Tyskland og Skandinavia frem til 1500-tallet. Frontfyllingenes ornamentikk fører oss imidlertid til en litt mer presis datering.

Masverket med fiskeblærer og karnissbuer representerer sengotikkens siste fase. Dette kommer på slutten av 1400-tallet, og setter sitt preg på mye av møbelkunsten omkring 1500 i de områdene som er nevnt ovenfor. Samtidig dukker en annen nyhet opp: eiervåpen gjør seg gjeldende inne i masverk- eller foldeverkfyllingene. Med 1500-årene fikk imidlertid de sengotiske ornamentene etterhvert avløsning.

Nord for Alpene kom renessansen inn i møbelkunsten først i Frankrike. Dette skyldtes de politiske forbindelsene med Italia under Frans I (1515-47) og hans to forgjengere og senere under dronningene av huset Medici. Den franske ungrenessansen under Frans I huser både renessanseformer og sengotikk. De nordlige og nordøstlige provinsene, som Normandie og Bre-

Kiste med våpenskjold i frontens fyllinger. Den sekundært påsatte sokkelen skjuler rammeverket nedenfor fyllingene; sannsynligvis hadde kisten opprinnelig fire ben.
Chest with coats-of-arms in the front of the panels. The bottom, which may have been added later, hides the frame below the panels. The chest probably originally had four legs. - Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, Trondheim.

tagne, lot renessanselementer relativt sent få innpass. Over hele Nord-Europa fikk man i løpet av 1500-årene overgang fra sengotikk til renessanse.

Wallem-kisten er utvilsomt fra Nord-Europa. Den mest naturlige datering er omkring 1480-1520, men kisten kan også dateres noe senere hvis den kommer fra et område hvor renessanselementer sent fikk innpass. Den har lite til felles med de bevarte kistene fra 1400- og 1500-årenes England. Vi står trolig tilbake med en kon-

tinental bakgrunn. Noen sikker regional tilknytning kan man vanskelig gi kisten, men tilgjengelig sammenligningsmateriale peker mest i retning av Nord-Frankrike.

I senmiddelalderen var kistene universalsalmøbel. De ble laget til en lang rekke funksjoner. Trolig har vår kiste vært tiltenkt en fast plassering, ettersom den har flatt lokk og har hatt ben. Kister hadde man "overalt": hos kongen, kirken og deres folk, hos såvel bonde som borger. Det variert hvor mange man hadde. Hos rik-

folk kunne man ha flere dusin kister i ulike utforminger. Bare et fåtall er bevart.

Wallen-kisten er bl.a. prydet med to våpenskjold. Begge kronet med kongelige kroner av middelaldersk type, nemlig åpne kroner med kors og bladmotiver. Dette kan være en indikasjon på hvilket miljø kistens første eier tilhørte. Kan skjoldene fortelle oss mer?

Skjoldene er plassert ved siden av hverandre og de har ulike figurer. Skjoldet på venstre side av kisten viser tre liljer, to over en. Skjoldet til høyre er delt loddrett. Dexter felt viser øverst en hel lilje, og nedenfor på delingen en halv lilje. Sinister felt viser øverst en halv og hel markering av hermelin. Nedenfor finnes en halv hermelinsmarkering, som henger sammen med den halve liljen i dexter felt. Det finnes ikke spor av tinkturer.

Tre liljer finnes som heraldisk symbol for en rekke slekter. Mest kjent er det franske kongehus, som fører tre gull liljer på blå bunn, eller alternativt et blått felt strødd med gyldne liljer. Dette våpenet, utstyrt med ulike bitegn har vært benyttet av en rekke sidegrener av det franske kongehus. Våpenet kan også ha andre farger. Huset Bourbon kunne bl.a. føre tre gull liljer i sølv felt. Tre liljer er også benyttet som våpen av en rekke europeiske adelsslekter, men da som oftest med andre tinkturer. Liljevåpenet på Wallen-kisten har ingen bitegn, og kan derfor hypotetisk være et fransk kongevåpen.

Hvorvidt man her står overfor et kongelig våpen kan synes uklart. Skjoldet til høyre hjelper oss imidlertid med identifiseringen av eieren. Våpenet som er delt mellom tre liljer og hermelin, har antagelig tilhørt ektefellen til den som førte våpenet med tre liljer.

Hermelin er relativt uvanlig i våpenskjold, og når man leter i fyrstelige kretser,

finner vi at hertugene av Bretagne (en sidegren av det franske kongehus) fra ca. 1300 fører et våpen med et felt, belagt med hermelin. Opprinnelsen til dette våpenet kan spores til ca. 1225 da hertugen av Bretagne førte hermelin som et felt i sitt da sammensatte våpen.

Et våpen som er delt mellom et rent liljevåpen og et felt med hermelin kan fremstå som et alliansevåpen mellom Frankrike og Bretagne; altså en fransk konge, gift med en prinsesse av Bretagne. Våpenet til venstre på kisten bør representere en fransk konge, og han er tydeligvis gift med en kvinne som var datter av en fransk konge og en prinsesse av Bretagne.

Spørsmålet er da om det finnes personer som passert til disse beskrivelsene.

Når vi leter i det franske kongehus stamtre, finner vi at Anne, hertuginne av Bretagne (1477-1514), i 1491 ble gift med den franske konge Karl VIII (1470-98) og i 1499 med kong Ludvig XII (1462-1515). Barn av disse ekteskapene ville være berettiget til å føre våpnene for kongeriket Frankrike (som barn av en fransk konge) og det suverene hertugdømmet Bretagne.

Spørsmålet bli om det finnes en datter av Anne av Bretagne, som ble gift med en fransk konge. Stamtavlen viser at hennes datter med kong Ludvig XII av Frankrike var Claude († 1524), arving til Bretagne, som i 1514 ble gift med Frans, hertug av Valois (1494-1547), fra 1515 konge av Frankrike som Frans I. Grunnen til at Claude av Bretagne ikke arvet kongeriket Frankrike, var at kongedømmet gikk i arv etter den saliske lov, som ikke tillot kvinner å arve. De store lenene, som f.eks. Bretagne gikk i arv etter sedvaneretten, hvor døtre arvet sine fedre. Kong Frans I tilhørte det

franske kongehus på mannssiden og arvet følgelig kongedømmet. Ved å gifte seg med forgjengerens datter sikret han seg økt prestisje og kontroll med hertugdømmet Bretagne.

Wallem-kisten synes å være fremstilt til et av kong Frans I og dronning Claudes slott. Dens heraldikk viser at den knapt kan være fremstilt for andre enn kongeparet. Kisten er et heraldisk minne om en bevisst giftermålspolitikk fra de franske kongenes side for å knytte det suverene lenet Bretagne til den franske krone. Bretagne ble også i 1532 offisielt overtatt av kongen som kronland, men med opprettholdelse av lokalt selvstyre. Dette forsvant først ved den franske revolusjon 1789-92.

Kisten er et vakkert lite møbel, og en heraldisk godbit.

Litteratur:

Encyclopædia Britannica. Chicago 1973, artikler med de forskjellige personers biografier.

Arthur Charles Fox-Davies, *The Art of Heraldry*. London 1904.

Pierre Kjellberg, *Le mobilier française, tomme premier, du moyen age allmenn Louis XV*. Paris 1978.

Edward Lucie-Smith, *Furniture: a Concise History*. London 1979.

Ottfried Neubecker, *Heraldik, kilder, brug, betydning*. København 1979.

Hervé Pinoteau, *Våpenstamtavle over det kapetingske kongehus*, i Ottfried Neubecker: *Heraldik, kilder, brug, betydning*. København 1979

Hermann Schmitz, *Das Möbelwerk, Die Möbelformen von Altertum bis zur Mitte des Neunzehnten Jahrhunderts*. Tübingen 1951.

Ole Wanscher, *Møbelkunsten, studier i*

møbeltypernes æstetik og historie. København 1955.

Summary

Nordensfjeldske Kunstindustrimuseum (The Museum of Applied Arts) in Trondheim, Norway, is the owner of a small chest decorated with a Royal coat-of-arms. The chest came into the custody of the museum by an act of will 1945. It is made of oak, and the chest is 62 cm long, 57.5 cm high and 36.5 cm deep. The chest has been changed as four original legs seems to have been removed. It is of french origin.

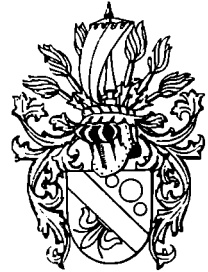
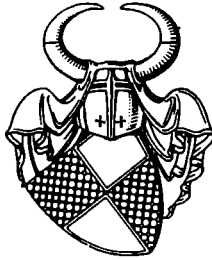
The coats-of-arms are placed in the panels at the front of the chest. The shields are crowned by an open royal crown of a medieval type.

The arms placed dexter is the royal arms of France: three fleurs-de-lis. The arms sinister is parted between fleurs-de-lis and ermine.

The dexter shield shows the arms of a French king; in this case François I (†1547). The sinister arms are those of Claude de France (†1524), duchess of Brittany; a daughter of king Louis XII and Anne, duchess of Brittany in her own right.

When her mother died without sons, Claude became heir to the duchy of Brittany after the feudal laws of inheritance. When her father, king Louis XII, died without sons, his heir according to the Salic law was his kinsman François, duke of Valois, who 1515 was crowned as king François I († 1547). To secure his control over Brittany, the king had to marry the heir to that province, his predecessor's daughter Claude.

The chest is the reminder of a royal policy of marriage which turned the sovereign province of Brittany into an autonomous province directly under the Crown.

Ældre numre af HERALDISK TIDSSKRIFT, HERALDISKE STUDIER, SHS-slips og SHS-blazer-badges (back-numbers of Heraldisk Tidsskrift, publications on heraldry, the SHS-armorial tie and blazer-badges, for sale):

Følgende numre kan stadig købes: 4, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74 - Pris pr.stk. kr. 70, nr. 49-50 dog kr. 300.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, nr. 41-48. Kr. 10.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 7, nr. 61-70. Kr. 20.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Kr. 40.

Heraldiske Studier nr. 2. J.C. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Kr. 50.

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Kr. 60.

Heraldik i Norden = Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50. Kr. 300.

SHS-slips I. Clubtie I (darkblue, w/ coat of arms in colour). Kr. 100. Udsolgt.

SHS-slips II. Clubtie II (darkblue, strewn w/small coats of arms.) Kr. 150.

SHS-blazer-badges, finest goldbraid and colours. Kr. 100.

Alle priser er excl. porto (all prices in Danish kroner and excl. postage).

Bestillinger stiles til (please send your order to):

SEKRETARIATET

Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark

SHS-slips samt blazer badge.

SHS club-ties as well as blazer badge.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af *SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA*, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 225. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg

Riddarhusgenealog Henrik Degerman, Irjala Gård, SF-034 00 Vichtis, Finland.

Tandlæge Per Hougaard, Bülowsvej 5 B, 2. sal, DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.

Adjunkt, Ph.D. Peter Kurriid-Klitgaard, Nørre Søgade 39, 3. sal, DK-1370 København K, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4tr, S-113 56 Stockholm, Sverige.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 79

Førstekonservator, mag.art. Håkon A. Andersen, Risvollveien 10C, N-7036 Trondheim, Norge.

Lektor, cand.philol. Terje T.V. Bratberg, Eirik Jarls gate 2, N-7030 Trondheim, Norge.

Statsheraldiker, fil.dr. Clara Nevéus, Riksarkivet, Box 12541, S-102 29 Stockholm, Sverige.

Fil.dr. Magnus Olsson, Örmvägen 34^{3.v}, S-227 31 Lund, Sverige.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien *Heraldiske Studier*.

Heraldisk Selskabs styrelse

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark (næstformand).

Afdelingschef, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, SF-20101 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gaten, N-0161 Oslo, Norge.

Forskningskoordinator, cand.scient. Steen Clemmensen, Bybækkpark 36, DK-3520 Farum, Danmark.

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Adjunkt, Ph.D. Peter Kurriid-Klitgaard, Nørre Søgade 39, 3. sal, DK-1370 København K, Danmark.

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark (kasserer).

Statsheraldiker, fil.dr. Clara Nevéus, Riksarkivet, Box 12541, S-102 29 Stockholm, Sverige.

Departementschef Birgir Thorlacius, Bólstaðarhlíð 16, IS-105 Reykjavík, Island.

Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark (formand).

Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark (sekretær).